

a honmentésnek ettől a fajtájától. «Mit számítanak a politikai elméletek, amelyek föl akarják virágoztatni az embereket, amíg nem tudjuk, milyen fajta embereket fognak fölvirágoztatni? Mi fog megszületni belőlük? Mégsem vagyunk hízlalásra szánt csorda s egy szegény Pascal megjelenésének sokkal nagyobb jelentősége van, mint száz névtelen pocakosnak.»

Az irodalom föladata nem az — mondjuk ki végre bátran, — hogy ilyen vagy olyan világnézetre tanítson, nem az, hogy a nemzet sorskérdéseit elszánt nekigyürkőzéssel megoldja. Hanem az, hogy magasabbra emeljen önmagunknál, megragadja az élet mélyebb igazságát, magasabb lényegét, ideáit. Mint *Morgan* mondja: hogy elhúzza ablakunk elől a függönyt és megmutassa az örökebb eget. Fölbressze bennünk, *pusztán művészségével s nem programmal*, az alvó Mozartot, alvó Beethovent, az öröm és a fájdalom anyagtalannul tiszta zenéjét. Fölbressze bennünk az eltemetett nemesebb embert, azt, aki nem humanista és nem honmentő, nem vátesz és nem próféta, hanem mindennél több és nagyobb: egyszerűen és nevéhez méltóan *ember*. Hogy újra jogaihoz juttassa a fölvilágosodás sokat kicsinyelt, sokat ócsárolt egyik nagy eszményét: az *emberméltóságot*. Azt az embert ébressze föl az alvó polgárban, parasztban, úrban, aki emberi voltát hivatásnak tudja és vállalja, aki helytáll és az életet nem esetlegességnak fogja föl, hanem *a teljesítmény* egyetlen, nagyszerű lehetőségének. Ebben van az irodalom egyetemesen emberi és nemzeti hivatása. Minden egyéb kerülő. És azt hisszük, ez az igazabb igazság is. A nemzet csak embereiben lehet nagygyá s hiába bogozzuk sorsát, hiába gyártunk elméleteket, hiába idézünk és hiába falukutatunk, ha mi magunk nem vagyunk emberek és mi magunk nem alkotunk úgy, hogy általunk emberek szülessenek. A magyarságnak ma semmi másra nincs olyan nagy szüksége, mint egyszerű, nemes, tiszta és öntudatos emberekre.

Rónay György

II.

MAI IRODALMUNK ELLENTÉTEI ÉS FELADATA

Minden irodalmi vitát a végtelenségig lehet folytatni, de amikor a szembenálló elveket elég világosan kifejtették, fölösleges és káros. A mi esetünkben — úgy látszik — néhány elvi kérdést kell még tisztázni.

Mindjárt előjáróban tisztázzuk az egyetlen pontot, amely talán nem tisztán elvi okok miatt okozott félreértést. Néhány esetlegességből azt olvasták ki a fiatalok, hogy lebecsülöm őket. A «Ma-

gyar Szemlé»-ben megjelent cikkemben nem a fiatal írókat ismer tettem, hanem néhány tanulmányt és cikket. A tanulmányokat sem becsültem le, hiszen már az a tény is, hogy foglalkoztam velük, az ellenkezőjét bizonyítja. Ha le is becsülném a fiatal írókat, nem tartanám sürgősnek a véleménynyilvánítást. Nem tartom sem helyes, sem hasznos, sem ildomos eljárásnak, hogy kezdő írókat első műveik alapján sorozzanak be akár a halhatatlanok, akár a halandók közé. Ellenben kötelessége minden kritikusknak, hogy figyelmeztessen olyan tünetekre, amelyek megmozgatták lelki ismeretét.

Furesának találtam, hogy vitatkoztak öten-hatan a klasszicizmusról, néhányan vállalták is, de eszükbe sem jutott, hogy valamikor, nem is olyan régen már beszéltek egyszer Magyarországon hasonló kérdésekről. Csak kerülgették a kérdések velejét, mint a macska a forró kását, közben a klasszicizmus védői és támadói egyformán azon mesterkedtek, hogy mennél bonyolultabban, érzelmekkel, mítoszokkal, mániákkal és démonokkal súlyosbítottan fejezzék ki magukat. Rónay György és Lovass Gyula tanulmányainak azért örültem, mert az értelem nyelvén beszéltek. Ahogyan Voltaire mondta Zadig szónoklatáról: nem táncoltatták meg a csillagokat és nem döntöttek a tengerbe hegyeket. Most Rónay azt mondja, hogy mindketten mániát kérünk számon, a különbség csak az, hogy az én mániám «a honmentés, a nemzeti sorskérdések borongó kábulata».

Nem értem, honnan keletkezhetett ez a félreértés? Mindenféle kábulatot, akár borongót, akár borongótlant határozottan károsnak és veszedelmesnek tartok az irodalomban is, másutt is. Különösen veszedelmesnek tartom ma, amikor minden utcasarkon négy-öt fanatikus, megszállott, elkábult urat találunk, akik néha a hazát mentik meg, de ha kialudták magukat, az egész emberiséget. Ha ma az irodalom valamilyen szerepet akar vállalni, akkor nem újabb és újabb anyagot kell adnia a további kábulásra, hanem rá kellene szoktatnia az embereket ismét arra, hogy fejüket ne arra használják, hogy különféle színű miszticizmusokat, ködöket, révületeket és kábulatokat raktározzanak el benne, hanem talán még alkalmas arra is, amire Isten teremtette — a gondolkodásra. Arról mi ne vitatkozzunk, hogy kábulattal lehet-e egyáltalában hont menteni. Ezt döntsék el a politikai szakírók, vagy méginkább a történészek.

De honnan keletkezett ez a félreértés? Rónay Györgynek valami fájt, valami ellen hadakozik, de rossz helyen keresi az elleniséget. Mert valóban vannak íróink, akik borongó kábulattal mentik

a hont és minden második héten termelnek egy-egy szép elméletet, vagy ahogyan Rónay mondja: magyarság-látomást. Ez a korszerűbb kifejezés: látomás. Ebben van mágia, mánia, dinamika, miszticizmus, köd és zavar, ha azonban csak azt mondom: elmélet, mindenki tudja, mire gondolok, tehát már nem is vagyok «korszerű».

Azokban vigyáznunk kell, mert könnyen összekeverhetjük a módszert és a célt, ahogyan igen sokan össze is keverik. Nem az a baj, hogy magyar problémákkal foglalkozik írónk nagy része, sőt ez egyenesen örvendetes. Ezzel csak irodalmunk régi nemis feladatát vállalják. A baj inkább az, hogy elködösítik, ellírizzálják a feladatot. Révülnek és látomásaik vannak, de alig-alig gondolkoznak. Rónay György így mondja: «Jaj annak a jövő előtt, aki az áradó líra kamaszos buzgalmaival és a honmentés, a nemzeti öntudat nevében szorgosan dolgozik a magyarság szellemi öncsonkításán».

Ez a fogalmazás lírai formája ellenére is pontos. Az igazi hiba nem a honmentés és a nemzeti öntudat, az csak ürügy, hanem «az áradó líra kamaszos buzgalma». Az érzelmeket, ösztönöket, hangulatokat — azaz a lírát — teszik meg bírónak olyan dologban, amely teljesen az értelem hatáskörébe tartozik. Innen ered a köd, a mánia és a többi korszerű révület, amelyet már felsoroltam néhányszor. A módszerben van a hiba, nem abban, amit csinálnak. *A falukutatás, a szellemi honvédelem stb. célja vitathatatlanul helyes, ha valahol hiba csúszik bele, csak onnan származhatik, hogy «korszerűsítik» borongós kábulattal.*

Lehet, hogy a falukutatók, a mély-magyarok túloznak. Nemcsak lehet, hanem néha bizonyos is. Beleestek a másik «korszerű» (a régi romlott világban azt mondták: divatos, de ez a szó nem elég nagyképű, szóval ma már nem alkalmas közhasználatra) eszmébe, mint a kukac a tormaiba: a fajelméletbe. Hiába beszélnek a szakemberek, hogy tiszta faj nincsen, hogy nincs se magyar, se zsidó, se keresztény vér, fúrják magukat a tormaiba és nem veszik észre, mennél jobban fúrják bele magukat, annál keserűbb lesz: annál révületesebb dolgokat kénytelenek mondani. Azt hiszem azonban, hogy nem is érzik rosszul magukat, miközben harsogják látomásaikat. Ma divat hangosan beszélni, nagyokat mondani, harsogni: a plakátstílus kezd elönteni nemcsak a politikát, hanem az irodalmat is. Amihez ért az ember, ahhoz óvatosan nyúl, amikor azonban olyan dologról beszél, amiben nem kötik tapasztalatai, tanulmányai, akkor lehet nagyhangú, határozott, egyszóval: dinamikus. Németh László alighanem óvatosabban beszél az emberek fogsoráról, mint írónk magyar fajiságáról.

Rónay György — s azt hiszem vele együtt többen a fiatalok és öregek közül — a romantikus esztétika egyik mellékhatását, a l'art pour l'art elméletét szegezi a «korszerűekkel» szembe. «A mű, ahogyan mi gondoljuk s érezzük, nem szociológiai aktus, hanem metafizikai: a valóság változó arca mögött megragadja az állandó valóságot, az univerzálisakat, azt, ami van és fönáll, függetlenül attól, elgondolja-e valaki. A mű értelme önmagában van, a mű az ember ügye az örökkévalósággal és Istennel.» Majd a tanulmány végén: «Az irodalom feladata nem az — mondjuk ki végre bátran, — hogy ilyen vagy olyan világnézetre tanítson, nem az, hogy a nemzet sorskérdéseit elszánt nekigyürközéssel megoldja. Hanem az, hogy magasabbra emeljen önmagunknál, megragadja az élet mélyebb igazságát, magasabb lényegét, ideáit. Mint Morgan mondja: elhúzza ablakunk elől a függönyt és megmutassa az örökebb eget». «Ezt értettük általában, lényegében a klasszicizmuson. Az-e, nem, mindegy. Valami, amit érzünk, amiben hiszünk.»

Hát klasszicizmusnak nem klasszicizmus ez, inkább romantika. A romantikus esztétika a plátóni, idealista filozófiai rendszerek rokona, a klasszicizmus Arisztotelesz és modern követőinek realista elméleteihez kapcsolódik legtöbbször. Abban azonban igaza van Rónaynak, hogy ez nem fontos most. Úgysem tudjuk eldönteni ezt a vitát, amely azóta tart, amióta az emberiség gondolkodik. Most fontosabbak az esztétikai elvek gyakorlati következményei. Ez az irodalomfelfogás ugyanabba a hibába esik, amivel Rónay vádolja ellenfeleit. Öncsonkítás ez is, csak forrása nem politikai, hanem hozzánk illőbb: esztétikai, filozófiai. Az eredmény azonban ugyanaz lesz. Ahogyan a fajelmélet kizár irodalmunkból egy sor nagy értéket, az idealista-romantikus esztétika is szűkíti az irodalmat. Ha kíméletlen következetességgel alkalmazzuk az elméletet a valóságra, nem valódi író Dante, Molière, Corneille, sőt Aischylos, Sophokles és Euripides sem — Aristophanesről nem is beszélve. A mi irodalmunkból is ki kell hagynunk Pázmányt, Zrínyit, Besse nyeit, Petőfit, Eötvöst, Adyt, hogy csak taláломra említsem a legfeltűnőbb példákat. Vagy Claudel, Mauriac nem igazi író, mert lépten-nyomon kibukkan katolicizmusa? De azt hiszem, fölösleges ezzel a bizonyítgatással sokat vesződnöm, hiszen Rónay György maga sem veszi rossz néven, ha katolikus írónak tartják.

Ugyanígy — azt hiszem — Rónay Györgyöt kell legkevésbé figyelmeztetni arra, hogy csak az az irodalom él igazán, amelyik saját talajába ereszti gyökereit. A többi, bármilyen szép lehet, mégis csak sápadt, melegházi virág. Most jutottunk el oda, amit akkor gondoltam, amikor arról beszéltem, hogy fiatal írónk vitá-

jából hiányzik valami. Nem akarnak öntudatosan, sőt tudat alatt is alig él bennük a vágy — legalábbis a vitában elhangzott kijelentésekből ez nem derül ki — irodalmi multunkhoz kapcsolódni. Ennek kerestem okait és kockáztattam meg néhány feltevést magyarázatul. Egyik feltevésem az volt, hogy íróink sokszor csak bizonyos kerülő út után érkeznek igazán haza. Erre hoztam fel példának Illyés Gyulát és Cs. Szabó Lászlót. Lovass Gyula válaszában örömmel fedeztem fel, hogy ő is ehhez a feltevéshez csatlakozik. Most Rónay, sajnos, mást mond. Pedig ha magyar írónak tartja magát valaki, sajátmagát becsüli meg azzal, amikor elődeit nem engedi meghalni, kiesni a közvélemény tudatából. Igen valószínű, hogy egy szép napon mi is meghalunk, még a legfiatalabbak is. Mi lenne, ha a következő nemzedék követné azt a példát, amit tőlünk tanult el és csak saját korának Tomas Mann-jait, Proustjait, Virginia Wolf-jait, Giraudoux-jait, Morgan-jait emlegetné, de nem törődne azzal, hogy valamikor X, Y és Z is erőlködött és magyarul erőlködött irodalmi téren. Isten negyedik parancsolata az írókra is vonatkozik: Ha hosszú életűek akarnak lenni, tisztelniök kell őseiket.

De ne törődjünk önző, hasznossági szempontokkal, figyeljünk mindnyájunk tanítómesterére, Horváth Jánosra. Helyzetünket így jellemzi: «Elmaradtunk, s mióta ezt észrevettük, folyvást sietünk; utáznandónak vélünk mindent, miben a nyugat előttünk jární látszik. Nem veszünk lélegzetet, a haladás egyes, elért állomásán; a nemzeti munka korszakos eredményeit nem tesszük közkinccsé, nem engedjük vérünk ké válni. Útfélen hagyjuk a felhalmozott kincset s tovább iramlunk mintaképeink után. Pedig a nyugat nem így haladt. Lassan járt: tovább ért». Ez az idézet az «Aranytól Adyig» című tanulmányból való. Miután végigelemzete a modernség kialakulásának különböző fokozatait, a következő szavakkal fejeződik be a tanulmány: «Még hosszú időre el leszünk maradva a nyugat mögött. Utólérését ne erőszakoljuk; figyeljük, mint fejlesztí műveltségét, s buzgalmát utánozzuk, ne festett rongyait, valamely kiválasztott «nyugati kulturát» — voltaképp politikai pórázt, — a többi felett balkáni módon ne kedvezményezzünk. Állandó gondunk legyen a magunkéra. Használjuk ki elmaradásunk egyetlen előnyét: okuljunk az előttünk futó kísérteteiből, s ha már a kútba ugrott, ne ugorjunk magunk is utána... Az az ezeréves magyar lélek, melyet kiművelt erkölcsi tisztaságában klasszikusaink hagytak ránk örököül, maradt meg immár nemzeti egységünk egyetlen ép valóságának. Ezen az alapon önérzettel, munkára készen, s *mindnyájan* együtt állhatunk. Ez az a köszikla, melyen felépítjük a mi egyházunkat».

Nem azért idézem Horváth Jánost, hogy tekintélyével minden ellenkező véleményt elnyomjak, hanem mert minden mondatán elgondolkodhatunk s talán előbb megértjük egymást.

Még egy veszedelemre szeretném figyelmeztetni nemcsak Rónayt, hanem a hozzá hasonló esetleg túlzó gondolkodókat. Metafizika szociológia helyett, általános emberi problémák magyar kérdések helyett stb. : valamilyen európai, elsősorban francia-angol irodalom és műveltség felé való tájékozódást takarnak. Attól tartok, hogy olyanféle ellentét alakulhat majd ki ebből, amilyent Széchenyi saját korának arisztokráciája és köznemessége között vett észre. Az arisztokrácia külföldön élt, alig járt haza, s ha itthon is élt, nem törődött a mi ügyeinkkel. Köznemességünk pedig csak a határokig látott, mindennel meg volt elégedve, és nem tudta elképzelni, hogy Magyarországon valami hiba is lehet. Néha a falukutatás, mély-magyarország és faji kérdés alján is valamilyen paraszt-mitológiába burkolt barbarizmus settenkedik, amely nemcsak a nehéz sorban élő parasztságon akar segíteni — amit mindenki akar, — hanem el szándékozik pusztítani mindent, ami a parasztság színvonalát meghaladja, legyen az akár magasabb kultúra, akár városi, akár nemesi eredetű gondolat, vagy életforma. Ebben a szemléletben a magyar jelző körülbelül ezt jelenti : kultúrátlan.

De van másik véglet is. Talán nem lesz unalmas, ha néhány példát mondok. Multkor akaratlanul fültanuja voltam, amikor zenészek egy tervezett est műsorát beszéltek meg. Tehát bizonyos irányban művelt emberek voltak együtt. Az egyik felvetette, hogy ragaszkodjanak-e a kizárólagos magyar műsorhoz. A másik egyszerre készen volt a felelettel : — Miért? Csak nem kell az egész műsornak unalmasnak lenni. — Másik példa : Néhány évvel ezelőtt találkoztam egy olyan úrral, aki egy népszerű előadássorozatot irányított. Arról panaszkodott, hogy hiába kéri fel a legkedveltebb és legügyesebb előadókat, a magyar irodalomról szóló előadásoknak alig van közönségük. Mindjárt fel is hozott néhány nevet. Folytathatnám a példák felsorolását, de azt hiszem, fölösleges. Igen is él Budapesten és vidéki városaink egy részében valamilyen félművelt sznobizmus, amely csak a külföldi irodalmat becsüli és lenéz mindent, ami magyar. És ha árulás — mert az — az irodalmat kiszolgáltatni a korszerű politikának, méginkább árulás, ha félművelt sznobok terrorjának engedünk és cserben hagyjuk az előttünk élt nagy íróinkat, hogy őlcső sikert arathassunk. Mert van ilyen terror és ilyen lehetőség is.

És most még néhány szót a magyar klasszicizmusról. Rónay György ezt írja : «A magyar nemzeti klasszicizmus történeti jelen-

ség, a fejlődés egy állomása és dogmát emelni belőle annyi lenne, mint dogmát emelni Balassából vagy Pázmányból. Példa? igen sokban példa. De megrekeszteni az irodalmat egyetlen példánál, gátakat emelni a szabad fejlődésnek nem lehet». Aligha tudja Rónay, mit írt, hiszen ő is több érdekes tanulmányban foglalkozott irodalmunk multjával. Mit jelent nekünk Arany—Kemény—Gyulai klasszicizmusa? Koruk európai műveltségének legmagasabb színvonalán állanak. Az angol essay-t ugyan olyan jól ismerik, mint a realista angol és francia regényt. Molière-t, Shakespeare-t, Aristophanest, Dante-t fordítanak, de egyúttal eredetien magyarok. Tanulnak a nyugattól, de nem majmolják, hanem átveszik azt, amit összeegyeztethetőnek tartanak a különleges magyar ízléssel és olyan magyar irodalmat teremtenek, amely csak nálunk jöhetett létre. Nem tagadják meg a multat, hanem keresve keresik a kapcsolatot nemcsak vele, hanem a népi költészettel is. Jókai, sőt egyidőben Vas Gereben és Lisznyay Kálmán is népszerűbb volt, mint Arany vagy Kemény, de nem a népszerűséget keresték, hanem hívek maradtak kitűzött céljukhoz, akkor is, amikor nyomorogtak, akkor, is amikor rájuk esett a késői őszi nap bágyadt sugara. Nem gát, nem is példa a nemzeti klasszicizmus, hanem magas cél, amellyért küzdenünk kell és amelyet nem szabad szem elől tévesztenünk. A nemzeti klasszicizmus nemcsak ez. Teljes és igazi tartalmát még több nemzedéknek kell majd kifejtenie, de vitánk céljára beérhetjük ennyivel.

Akkora tehetsége kevés kortársunknak van, mint nekik, akik eredetien magyar irodalmat tudtak teremteni európai színvonalon. De kötelességünk az ideál felé törekedni és nem szabad egyik irányban sem megalkudnunk. Nem szabad eredetien magyarnak lennünk azon az áron, hogy engedjünk az európai színvonalból, és nem szabad csak a külföldet majmolnunk anélkül, hogy törekedjünk a magyar eredetiségre.

Most indul, vagy akar indulni néhány fiatal író, aki műveltségét, tehetségét máris megmutatta. Úgy tűnt fel, mintha nem látnák eléggé világosan, mit jelent magyar írónak lenni. Nem is csoda, nehéz ma tájékozódni, hiszen a «magyar élet tele van mítoszokkal». Azért kell megnéznünk, mit műveltek irodalmunk nagyjai. Nézzük meg, alázatosan vegyük le kalapunkat és ismerjük be, hogy a nemzeti klasszicizmus irodalma nem gát, nem a történeti fejlődés meghaladott fokozata, nem példa, hanem az egyetlen köszikla, amelyre nyugodt lelkiismerettel építhetjük egyházunkat.

Fábián István